

ความรักกับการเลือกคู่: ทศนะทางพระพุทธศาสนา THE LOVE WITH THE SELECT PARTNER : THE VIEW BUDDHIST

พระพรสวรรค์ ฐิติญาโน,ดร

อาจารย์ประจำบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นบทความวิชาการ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ความรักจัดว่าเป็นนามธรรม แต่มนุษย์สามารถรับรู้ถึงความรักได้ด้วยการแสดงออกมาในรูปของความคิด ความพอใจ ความซาบซึ้งใจซึ่งความรักมีหลายรูปแบบ เช่น ความรักระหว่างพ่อแม่และลูก ความรักระหว่างสามีภรรยาความรักระหว่างเพื่อน รวมทั้งความรักแบบเมตตาเป็นความรักที่อยากให้ผู้อื่นมีความสุข และสามารถพัฒนาให้เป็นความรักที่แผ่ไปสู่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายด้วยความสม่ำเสมอโดยไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขตและการเลือกคู่ที่ดีนั้นต้องใช้หลักธรรมที่เกี่ยวกับความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น หลักธรรมที่ใช้กับความรักตนเอง หลักธรรมที่ใช้กับความรักผู้อื่น ซึ่งการใช้หลักธรรมมากำกับความรักจะทำให้ได้คู่รักที่เหมาะสมอยู่ด้วยกันยาวนาน

คำสำคัญ : ความรัก,การเลือกคู่, พระพุทธศาสนา

Abstract

The love is the abstract the handle must not be but man be able to recognize the love by showing it in the form of the idea of satisfaction of appreciation that love has multiple formats such as the love between the parent unit and the baby love between husband and wife of love between friends and the love is a kind of love that would like to be happy and can be developed as a love that spread to humans and animals with a consistent with no approximately does not limit the scope and select partner is to use the Dhamma. About the love of the Buddhists such as the principle that is used with the self-love the Dhamma. With the love the other party that the use of the Dhamma directing the love to couples that are long-lasting.

Keyword : Love, Select Partner, Buddhist.

๑. บทนำ

“ความรัก” เป็นคำที่ยากเกินกว่าที่เราจะให้คำนิยามได้เพราะความรักนั้นทำให้เกิดแรงบันดาลใจและเป็นพลังให้เกิดทั้งแง่ลบและแง่บวกความรักเป็นพลังที่อยู่ภายในจิตใจของมนุษย์สัตว์ความรักยังมีบทบาทสำคัญในชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก ในการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ความรักนั้นมีพลังมากซึ่งจะแสดงออกมาได้ทั้งทางลบและทางบวกในทางพระพุทธศาสนานั้นความรักกับพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออกระหว่างพระพุทธศาสนากับพุทธศาสนิกชนความรักในพระพุทธศาสนาเป็นความรักระดับสากล (Universal love) คือรักสรรพสัตว์ทำเพื่อสังคมส่วนรวมความเมตตา ความปรารถนาดีความเห็นอกเห็นใจเป็นความรักที่หวังดีปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นอย่างจริงใจมองทุกคนเป็นเพื่อนและไม่ต้องการสิ่งตอบแทนการที่คนเราจะมีคู่ครองนั้นสิ่งที่เกิดในเบื้องต้นนั้นก็คือความรักนั่นเองซึ่งความรักนี้เป็นสิ่งที่ต้องสร้างขึ้นมา เพื่อให้ได้คู่ครองที่เหมาะสมกัน

๒. ความหมายของความรักในพระพุทธศาสนา

นิยามของ “ความรัก” มีหลายแง่มุมเป็นการบ่งบอกถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์สัตว์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาตินอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติของความรักนั้นเป็นอย่างไรนิยามของคำว่า “ความรัก” ได้แก่

๒.๑ ความหมายของความรักในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑) **สินะ (เสนหา)** เสนหา คือสินะหาเป็นความรักฝ่ายอกุศลหรือความรักที่เป็นฝ่ายกิเลสเศร้าหมองแห่งจิตใจจัดอยู่ในกิเลสกลุ่มโลภะ^๑ เป็นไวพจน์คำหนึ่งของตัณหา^๒ จัดเป็นตัณหาที่มีกำลังอ่อนเฉพาะอารมณ์ที่ผูกพันคือมีความรักความเอื้อยเฉพาะบุคคลที่เกี่ยวข้องสนิทสนมผูกพันเป็นญาติมิตร^๓

๒) **เปมะ** จัดเป็นไวพจน์ของตัณหาด้วยดังที่ปรากฏในคัมภีร์สารัตถปกาสินีว่า “เพราะฉะนั้นตัณหาแลท่านเรียกว่าราคะเพราะกำหนดว่าฉันทะเพราะพอใจว่าเปมะเพราะประพฤติน่ารักใคร่”^๔ เปมะเรียกอีกอย่างว่าตัณหาเปมะ^๕ หรือเคหสิตเปมะหมายถึงความรักอันอาศัยเรือน^๖ ได้แก่ความรักฉันพ่อแม่ลูกญาติพี่น้องและสามีภรรยาที่มีความเกี่ยวเนื่องเป็นคนร่วมเรือนเดียวกัน^๗ เป็นความรักใคร่ชื่นชมด้วยยึดถือในความสัมพันธ์ฉันญาติมิตรดังกล่าวและแยกจากกันไม่ได้

^๑ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๐๖๕/๒๗๒-๒๗๓.

^๒ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๑๐, อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๒/๔๐๐.

^๓ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๙/๓๒๔, อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๒/๔๐๐-๔๐๑.

^๔ ส.ขนธ.อ. (ไทย) ๓/๒๖.

^๕ พระสังฆมณฑลสังฆมณฑลจระเย, **ปรหมัตถโชติกะปริเฉทที่ ๙ เล่ม ๑ สมถกรรมฐานที่ปณี**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสังฆมณฑลจระเย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๐.

^๖ วิ.ม.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๑๔-๑๑๕, ๑๑๗-๑๑๘.

^๗ สุขาวโพลยชุม (ผู้รวบรวม), **ธรรมานุกรม : ประมวลจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราชกรมหลวงวชิรญาณวงศ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๓๔๙.

ความรักแบบเปมะเป็นความรักที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่อยู่ในครอบครัวเดียวกันหรือมีปฏิสัมพันธ์กันเช่นมารดาบิดาบุตรธิดาพี่ชายน้องชายพี่สาวน้องสาวสามีภรรยาและมิตรสหาย

๓)ฉันทะในพระอภิธรรมปิฎกวิภังค์ปรากฏความหมายของ “ฉันทะ” ดังนี้คือ “ความพอใจ การทำความพอใจความเป็นผู้ประสงค์จะทำความฉลาด”^{๘๖} ในพระสูตรปิฎกที่หมื่นกยาสีลขันธวรรคพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสสอนเหล่าภิกษุว่า “ฉันทะ” นั้นเป็นกุศลก็ไม่ใช่เป็นอกุศลก็ไม่ใช่จึงกล่าวได้ว่า “ฉันทะ” เป็นคำกลางๆหมายถึงภาวะที่มีความยินดีความพอใจเป็นกุศลหรืออกุศลก็ได้^{๘๗} กล่าวได้ว่า “ฉันทะ” เป็นคำกลางๆไม่เป็นทั้งกุศลและอกุศลหมายถึงความพอใจ

๔)เมตตาในพระอภิธรรมปิฎกวิภังค์อธิบายถึง “เมตตา” ว่าเป็นความรักใคร่ภักดีที่รักใคร่ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลายเรียกว่าเมตตาและควรแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์เปรียบเหมือนกับเราแผ่เมตตาให้กับคนที่เรารักคนที่เราชอบ^{๘๘} กล่าวได้ว่า “เมตตา” หมายถึงความรักความเอื้อเฟื้อความเอ็นดูไมตรีจิตความรู้สึกที่เป็นมิตรความปรารถนาดีความเมตตากรุณาความเอื้อเฟื้อแผ่ความผูกมิตรความเป็นผู้รักใคร่ความปรารถนาให้เขามีความสุขแผ่ไมตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงมีความสุขทั่วหน้า

๕)เมตตาอัปมัญญาในพระอภิธรรมปิฎกวิภังค์ได้อธิบาย “เมตตาอัปมัญญา” ว่าเป็นความรักใคร่ภักดีที่รักใคร่จิตใจที่เท่าเทียมกันในสัตว์ทั้งหลายทั่วๆกันคือแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์โดยเท่าเทียมกันไม่แบ่งชั้นวรรณะแผ่เมตตาไปทั่วทุกทิศเท่าๆกัน

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าความหมายของความรักแยกเป็นความรักแบบมีตัณหาเข้าครอบงำที่เรียกว่า “เสนหา” และยังมี “ทิฐิเสนหา” ที่ประกอบด้วยอำนาจของทิฐิที่ประกอบด้วยความยึดมั่นถือมั่น “ความรักแบบเปมะ” เป็นความรักที่แผ่ตัณหาอยู่ด้วยซึ่งจัดเป็นความรักแบบอกุศลจะสังเกตว่าแม้เป็นความรักที่มีตัณหาแผ่อยู่แต่ไม่ได้จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกับเสนหาราคะตัณหาส่วน “เมตตา” นั้นเป็นความรักความปรารถนาต่อผู้อื่นอยากให้เขามีความสุขเป็นกุศลมูลแต่เลือกทำเฉพาะญาติพี่น้องพรรคพวกของตนหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกันเช่นครูเมตตาต่อลูกศิษย์หรือผู้มีเมตตาต่อน้องเป็นต้นเมตตาอัปมัญญานั้นเป็นความรักที่ไม่เลือกว่าบุคคลนั้นเป็นใครชนชาติใดสีผิวใดรวยหรือจนเมตตาไปทั้งมนุษย์และสัตว์ไม่มีประมาณไม่มีขอบเขต

ความหมายของความรักตามนัยต่างๆที่กล่าวมานั้นทำให้มองเห็นนัยที่หลากหลายต่างมุมมองกันแต่สามารถที่จะประมวลเป็นข้อสรุปได้ดังนี้คือเสนหา (เสนหะ) เป็นความรักที่เกิดจากตัณหาเป็น การสนองความต้องการของตนเองและแยกได้เป็นทิฐิเสนหาคือความรักที่เกิดจากการเห็นผิดความรักแบบเสนหะเกิดขึ้นเพราะเป็นไปตามกระบวนธรรมของอวิชชา ตัณหา ซึ่งอวิชชานั้นเองเป็นเหตุแห่งความรักแบบเสนหะ เมื่อรักแบบเสนหะเกิดขึ้น จนเกิดความปรารถนาอย่างรุนแรงชักนำไปสู่การ

^{๘๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๙๒/๓๒๙.

^{๘๗} ที.สี. (ไทย) ๔/๖๒/๒๕.

^{๘๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓/๔๒๗.

แสวงหาเพื่อให้ได้มาครอบครอง^{๑๑} เปมะหมายถึงเป็นความรักแบบอกุศลที่เป็นความรักที่เป็นกลางๆ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เคหสิตเปมะ” เป็นความรักที่เป็นความพอใจเกี่ยวเนื่องกันเช่นพี่รักน้องเมตตา เป็นความปรารถนาดีอนุเคราะห์เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ความไม่ปองร้ายกันและกันเมตตาอัปมัญญาเป็นความรักที่ไม่มีขอบเขตและไม่มีประมาณไม่จำกัดมีจิตแผ่ไปทั้งมนุษย์และสัตว์

ความหมายของความรักในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีหลายมุมมอง โดยสรุปได้ดังนี้ ๑. เสน่หา (สีเนหะ) เป็นความรักที่เกิดจากตัณหา เป็นการสนองความต้องการของตนเองและแยกได้เป็นทฤษฎี เสน่หา คือความรักที่เกิดจากการเห็นผิด ๒. เปมะ หมายถึง เป็นความรักแบบอกุศลที่เป็นความรักที่เป็นกลางๆ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เคหสิตเปมะ” เป็นความรักที่เป็นความพอใจเกี่ยวเนื่องกัน เช่น พี่รักน้อง ๓. เมตตา เป็นความปรารถนาดี อนุเคราะห์ เอื้อเพื่อ เผื่อแผ่ความไม่ปองร้ายกันและกัน ๔. เมตตาอัปมัญญา เป็นความรักที่ไม่มีขอบเขต และไม่มีประมาณไม่จำกัด มีจิตแผ่ไปทั้งมนุษย์และสัตว์

๒.๒ ความหมายของความรักในพระคัมภีร์ของนักปราชญ์ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธมคณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของความรักไว้ดังนี้

“เมตตา” หมายถึง “ความรัก” ความมีไมตรีความปรารถนาดีความอยากให้ผู้อื่นมีความสุข ประสบแต่สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์เป็นความรักที่บริสุทธิ์ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมโลกหรือเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสังสารวัฏเป็นความรักแบบกลางๆอย่างเผื่อแผ่ทำให้ใจเปิดกว้างออกไปและผ่องใสเบิกบานความปรารถนาให้เขามีความสุขแผ่ไมตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงมีความสุขทั่วหน้า

“เมตตาอัปมัญญา” ธรรมที่แผ่ไปแบบไม่มีประมาณหมายถึงเมตตากุณามุทิตาอุเบกขาที่แผ่ไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายไม่มีขอบเขตกว้างขวางสม่ำเสมอ^{๑๒}

“เสน่หา” ได้ให้ความหมายไว้ในพุทธธรรมว่าเสน่หานั้นเป็นความรักฝ่ายอกุศลที่ตรงข้ามกับเมตตาเป็นไวพจน์คำหนึ่งของตัณหาคือความรักที่เจือตัณหาดังนั้นความรักแบบสีเนหะจึงหมายถึงความรักใคร่เยื่อใยเฉพาะบุคคลความพอใจโปรดปรานส่วนตัวมุ่งแสวงหาและเกี่ยวกับการป้องกันรักษาตัวตน^{๑๓}

ฉันทะหมายถึงความพอใจความชอบใจความยินดีความต้องการความรักใคร่ไฝปรารถนาในสิ่งนั้นเป็นคำกลางๆเป็นกุศลก็ได้เช่นอวิหิงสาฉันทะเป็นอกุศลก็ได้เช่นกามฉันทะ^{๑๔}

“เปมะ” เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เคหสิตเปมะ” หมายถึงความรักอันอาศัยเรือนได้แก่รักกันโดยฉันทะเป็นเนื่องถึงกันเป็นญาติกันเป็นคนร่วมเรือนเดียวกันความรักฉันทะพ่อแม่ลูกญาติพี่น้องและสามี

^{๑๑}โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, “สินไซ : ไขความเชื่อเรื่องบุพเพสันนิวาส”, บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาเขตขอนแก่น, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม- สิงหาคม ๒๕๕๕) : ๒๒.

^{๑๒}พระพุทธมคณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: เอสอาร์พรินต์แมสโปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๓๔.

^{๑๓}พระพุทธมคณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), หน้า ๕๐๗.

^{๑๔}พระพุทธมคณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๗๖.

ภรรยาเป็นความรักที่สูงส่งกว่าแบบสเนหะราคะตัณหาเพราะประกอบด้วย “คุณธรรม” หรือความรับผิดชอบต่างๆเข้ามาควบคุมจึงมีอิทธิพลอยู่เหนือความใคร่^{๑๕}

พระมหาสมจินต์วันจันทร์ได้กล่าวถึง“ความรัก” ไว้ในหนังสือฉันเข้าใจสรรพสิ่งเพราะฉันรัก เป็นความหมายเชิงบวกว่า “ความรัก” เป็นความดีในตัวเองเป็นความรู้สึกเป็นอารมณ์เป็นกิริยาของจิตมนุษย์รักแท้เกิดขึ้นที่ใจเพราะเป็นคุณสมบัติของจิตคือรักเป็นหนึ่งในเจตสิก๕๒(ฉันทเจตสิก) สาระของความรักมีหนึ่งเดียวคือฉันทะความพอใจซึ่งดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบของความรัก^{๑๖}

พระธรรมโกศาจารย์ (ภมมจิตโต) ได้กล่าวถึงความหมายของ“ความรัก”ว่าพระพุทธเจ้าเน้นให้เห็นว่า “เมตตา”เป็นคำสอนที่สำคัญผู้เจริญเมตตาแม้ชั่วเวลาลัดนิ้วมือเดียวจัดเป็นผู้อยู่ในญาณชื่อว่าทำตามคำสอนและปฏิบัติตามโอวาทของพระศาสดารวมไปถึงการไม่เบียดเบียนสัตว์ธรรมชาติแวดล้อม^{๑๗}

พระพิพิธธรรมสุนทร (ญาณสุนทรโร)ได้กล่าวถึงความหมายของความรักว่าคำว่า “รัก” ให้ความหมายครอบคลุมก็ยากพอๆกับการอธิบายว่า “บุญ” คืออะไรเป็นอย่างไรคำสองคำนี้เป็นคำที่กว้างขวางยิ่งใหญ่อีกซึ่งสูงส่งเกินกว่าใครจะอธิบายได้แต่คำว่า “รัก” ที่ได้แสดงต่อใครและอะไรแล้วย่อมเป็นความดีงามที่ได้รับจะมีความสุขและทำให้ย่อมมีหลายสถานะอีกหลายสถานะ เช่น ลูกรักพ่อแม่ ลูกคนนั้นเป็นลูกที่กตัญญูกตเวที ภรรยารักสามีภรรยาเป็นเมียแก้ว สามีรักภรรยา สามีเป็นผัวแก้ว นักเรียนรักครูนักเรียนเป็นยอดศิษย์^{๑๘}

ว.วชิรเมธี “ความรัก” หมายถึงความปรารถนาความต้องการความอยากได้ใคร่ครอบครองความจริงจังคลั่งไคล้หลงใหล ซึ่งเรามีต่อคนสัตว์สิ่งของรวมทั้งภาวธรรมนามธรรมต่างๆเช่นลัทธิศาสนา แม้กระทั่งเทวองค์การพระเจ้าเบื้องบนและยังกล่าวถึงความรักในพระพุทธศาสนาว่า “พุทธศาสนานี้เป็นศาสนาแห่งความรักเริ่มต้นด้วยพระพุทธเจ้ารักในโพธิญาณทุ่มเทปัจจัยลงไปโพธิญาณเสด็จพุทธดำเนินไปทุกหนทุกแห่งเพื่อหว่านโปรยพุทธธรรมอันเป็นเครื่องมือที่จะนำชาวโลกไปสู่ความรักที่แท้”^{๑๙}

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ได้อธิบายไว้ว่า “เนื่องจากความรักเป็นอาการจิตความรักจึงมีการเปลี่ยนแปลงกลับกลอกยกย่อนามากมาย ถึงกับพระผู้มีพระภาคเจ้าต้องตั้งชื่อตกเอาไว้อย่างไรๆ เพื่อใช้

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า๕๒.

^{๑๖} พระมหาสมจินต์วันจันทร์, ฉันเข้าใจสรรพสิ่งเพราะฉันรัก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กัลปพฤกษ์, ๒๕๔๘), หน้า๑๑.

^{๑๗} TheMostVen.Prof.Dr.Pradarmakosajarn(PrayoonDhammacitto),DhammaandEnvironmental Preservation, The International Council of the United Nations Day of Vesak,(Bangkok: Mahachulalongkorn -rajavidyalaya University, 2009), p.39.

^{๑๘} พระพิพิธธรรมสุนทร (ญาณสุนทรโร), ความรักในพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: กรองสถานการณ, ๒๕๔๖), หน้า๑๐๙.

^{๑๙} ว.วชิรเมธี, มหัศจรรย์แห่งรัก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เทน้ำเต้าจำกัถ), หน้า๕๖.

เรียกอาการที่ความรักจะเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะต่าง ๆ เพราะลำพังสัตว์หลายชื่อ คนหลายชื่อ หรือสิ่งของหลายชื่อก็ยุ่งพวยอยู่แล้ว ที่นี้ความรักไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่สิ่งของ แต่เกิดมีหลายชื่อมันก็ยุ่งกว่าพวกนั้นหลายร้อยหลายพันเท่า”^{๒๐}

สรุปความหมายของความรักในพระคัมภีร์พระพุทธรศาสนา ในแต่ละท่านมีการอธิบายที่แตกต่างกันไปบ้าง แต่นัยสำคัญไม่แตกต่างกัน เป็นสิ่งเชื่อมโยง และบอกถึงนัยสำคัญต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาโดยแยกออกเป็นแต่ละบริบทให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

จากความหมายของความรักที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา และความหมายของความรักที่นักปราชญ์ในพระพุทธรศาสนาได้ให้ความหมายไว้ทำให้ทราบว่าความรักสามารถแบ่งความสำคัญได้เป็น ๑.ความสำคัญของเสน่ห์หา ๒.ความสำคัญของเปมะ ๓.ความสำคัญของฉันทะ ๔.ความสำคัญของเมตตา

๒.๓ ความสำคัญของความรัก

๒.๓.๑ความสำคัญของเสน่ห์หาความรักแบบเสน่ห์หาเป็นความรักที่เจือด้วยตัณหาความรักด้วยอำนาจของตัณหามีลักษณะอาการยึดมั่นยึดถือด้วยความปรารถนาที่แรงกล้าต่อสิ่งอันเป็นที่รักสิ่งที่ปรารถนาทำให้บุคคลมีความสุขเพราะการเห็นการได้ยินการได้กลิ่นการลิ้มรสการได้สัมผัสและการนึกคิดเรื่องราวต่างๆหรือการยึดถือว่าเป็นของเราเช่นบุตรของเราเงินของเราร้านของเราเป็นต้นการที่บุคคลให้ความสำคัญต่อการยึดมั่นในสิ่งดังกล่าวเหล่านี้เรียกว่าเป็นไปด้วยอำนาจแห่งตัณหา^{๒๑}

๒.๓.๒ความสำคัญของเปมะเป็นความรักที่อาศัยเรือนเป็นความรักที่สืบเนื่องกันเป็นญาติกันเป็นคนร่วมเรือนเป็นความรักที่เกี่ยวข้องกันได้แก่มารดาบิดาพี่ชายน้องชายพี่สาวน้องสาวบุตรธิดามิตรอำมาตย์ญาติหรือผู้ร่วมสายโลหิต

๒.๓.๓ความสำคัญของฉันทะจากความหมายของฉันทะความรักที่ปรากฏเริ่มต้นมาจากความพอใจ (ฉันทะ) เป็นฐาน

๒.๓.๔ความสำคัญของเมตตา เมตตามีความสำคัญต่อความรักตนเองผู้ใกล้ชิดรวมไปถึงคนที่เกลียดชังกันและสรรพสัตว์

สรุปได้ว่า “เสน่ห์หา” มีความสำคัญต่อความยินดีดีใจทางการเห็นการได้ยินการได้กลิ่นการลิ้มรสการได้สัมผัสและการนึกคิดเรื่องราวต่างๆ

“เปมะ” มีความสำคัญเป็นความรักที่เกี่ยวข้องกันได้แก่มารดาบิดาพี่ชายน้องชายพี่สาวน้องสาวบุตรธิดามิตรอำมาตย์ญาติหรือผู้ร่วมสายโลหิต

“ฉันทะ” มีความสำคัญคือเป็นพื้นฐานของความรัก

“เมตตา” มีความสำคัญต่อความรักตนเองผู้ใกล้ชิดรวมไปถึงคนที่เกลียดชังกันและสรรพสัตว์

๒.๔ลำดับขั้นของความรัก สามารถแบ่งความรักได้เป็น๓ระดับได้แก่ความรักตนเองความรักผู้อื่นและความรักแบบเมตตา

^{๒๐} พินเอกปิ่นมุกข์, ความรัก, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๒๓), หน้า๖๐-๖๑.

^{๒๑} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๗๗.

๑.รักตนเองซึ่งจัดเป็นความรักแบบสเนหะเป็นความรักที่เจือด้วยตัณหาประกอบไปด้วยคุณคือก่อให้เกิดความสุขแบบหยาบๆเป็นความสุขขั้นต่ำของมนุษย์ที่เรียกว่าอัสสาทะและโทษคือเป็นความรักที่มีความทุกข์เจืออยู่และก่อให้เกิดอคติคือลำเอียงเพราะรักได้

๒.รักผู้อื่นจัดเป็นความรักแบบเมฆะหรือเคหสิตเมฆะเกิดจากเหตุปัจจัย๒ประการคือ(๑) การได้อยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน (๒) ด้วยการเกื้อกูลกันโยชาติปัจจุบันประกอบไปด้วยคุณคือเป็นความรักที่ตั้งอยู่บนรากฐานของคุณธรรมย่อมก่อให้เกิดความโล่งโปร่งสบายภายในจิตใจโทษก็คือเป็นความรักที่ยังตกอยู่ภายใต้กฎของไตรลักษณ์ดังนั้นความไม่คงที่ความเปลี่ยนแปลงย่อมก่อให้เกิดความทุกข์ความรักชั้นกลางสามารถแบ่งได้เป็น๓ระดับคือ (๑) ความรักระหว่างพ่อแม่และลูก (๒) ความรักระหว่างสามีภรรยา (๓) ความรักระหว่างเพื่อน

๓.ความรักแบบเมตตาเป็นความรักที่สม่ำเสมอแบบไม่มีประมาณไม่มีจำกัดขอบเขตไม่มีการแบ่งแยกเท่าเทียมกันเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เมตตาอัปมัณฺญา”

๒.๕ บริบทของความรัก ประกอบด้วยสาระหลายประการที่มีแง่คิดและมุมมองต่าง ๆ กัน คือ

๑.ความรักในสามิและบุตรนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสสอนเรื่อง “ผู้ใดไม่พิจารณาเห็นความเกิดดับของรูปนามผู้นั้นแม้มีชีวิตอยู่๑๐๐ปีก็ไม่ประเสริฐเท่าบุคคลผู้ได้พิจารณาเห็นความเกิดดับของรูปนามที่มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว

๒.ทุกข์เกิดจากสิ่งอันเป็นที่รักพระพุทธรองค์ทรงตรัสสอนว่าทุกข์นั้นเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รักโดยทรงตรัสสอนว่า “ความโศกเศร้าทุกข์กายทุกข์ใจเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รักเช่นการสูญเสียคนที่เรารักด้วยการตายจากไปหรือการที่ต้องอยู่ห่างไกลกัน

๓.ความกตัญญูต่อมารดาบิดาและความเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลายพระพุทธรองค์ทรงตรัสสอนว่าการตอบแทนคุณมารดาบิดาว่าผู้ใดเลี้ยงดูมารดาบิดาแม่เหวตาย่อมรักษาคณในโลกละยมสรเสริญเมื่อจากโลกนี้ไปย่อมไปสวรรค์และให้ปฏิบัติปฏิบัติชอบต่อบุคคลทั่วไป

๔.เอกตัทธกะฝ่ายผู้อยู่ด้วยเมตตาพระพุทธรองค์ทรงยกย่องนางสามาวดีว่าเป็นเอกตัทธกะฝ่ายผู้อยู่ด้วยเมตตาเนื่องจากนางสามาวดีไม่โกรธตอบนางมาคันทียาที่คิดปองร้ายตนและพยายามฆ่าตนเองในขณะที่ใกล้ตายนั้นกลับให้อโวาทแก่หญิงบริวารทั้ง๕๐๐ของตนว่าให้แม่เมตตาให้กับบุคคลทั่วไปแม้นางมาคันทียาให้ทุกคนมีสติไม่ประมาทให้มีจิตตั้งมั่นในเวทนาปริคคหกันมีภูมิตั้งมั่นอย่างมั่นคงบางพวกบรรลุนาคามีผลก่อนที่จะถูกไฟเผาผลาญถึงแก่ความตายไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ด้วยกันทั้งหมด

๕.ความรักในสังฆจาจาพระพุทธรองค์ทรงตรัสสอนเรื่องใจที่ตั้งมั่นว่ามีใจเป็นใหญ่ทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยใจโดยถือเนสัชชิกรุดงค์๕จนตบอดเนื่องจากมีสังฆจาจาว่าจะไม่เอนตัวลงนอนตลอดสามเดือนเมื่อหมอปรงยาให้หยอดตากก็ไม่นอนหยอดตาจึงบอดเพราะกรรมเก่าที่ได้ทำไว้แต่ด้วยตั้งมั่นในสังฆจาจาหมั่นปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในที่สุดพระจักขุบาลได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

๖. รักกันอยู่ใกล้ก็เหมือนอยู่ไกล พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนเรื่องการเป็นกัลยาณมิตรกันนั้นไม่จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันแต่สามารถไปมาหาสู่กันช่วยเหลือเกื้อกูลกันแนะนำสิ่งที่ดีให้กันและกันก็สามารถนำมาซึ่งความเจริญได้^{๒๒}

๒.๖ การพัฒนาความรักในสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีคำสอนในเรื่องความรักเป็นการพัฒนาในแบบที่มองความรักให้เป็นเพียงปรากฏการณ์เกิดขึ้นมาแล้วเปลี่ยนไปตามสภาพของเหตุปัจจัยให้ใช้ “เมตตา” เป็นเครื่องยืนยันความรักที่จัดเป็นไมตรีและก่อกำเนิดเป็นมิตรภาพจนกลายเป็นความรักระหว่างกันและกันในฐานะเป็นสมาชิกใกล้ตัวครอบครัวชุมชนและสังคมองค์รวมและต้องเป็นความรักที่เมตตาไม่หวังได้ไม่คิดเอานอกจากนี้พระพุทธศาสนายังสอนให้มองความรักผ่านประโยชน์อันพึงได้ในฐานะมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่กระทำได้ไม่ว่าจะเป็นอย่างไรที่ไหนเมื่อไรแต่ในความเป็นจริงสิ่งที่เกิดขึ้นมีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาความรักของชาวพุทธจึงต้องนึกถึงคนอื่นถ้าเมื่อไหร่ก็ตามที่มนุษย์นึกถึงคนอื่นและปฏิบัติต่อคนอื่นด้วยความรักใส่ใจมีเมตตาอดทนต่อสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์รอบข้างสังคมก็จะสงบสุขมนุษย์ในสังคมก็จะสงบสุขอยู่กันด้วยสันติภาพและความใสใจ

๑. หลักศีล๕ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเองศีลเป็นสิ่งที่แสดงถึงความรักในตนเองศีล๕เป็นศีลขั้นพื้นฐานที่นำมาใช้ในสังคมถือเป็นการพัฒนาทั้งกายวาจาและใจจะเห็นได้ว่าผู้ประพฤติในศีล๕เป็นสังคมของกัลยาณชนโดยมีเมตตาสามัคคีพหุสามัคคีธรรมจะและสติเป็นการพัฒนาตนเอง

๒. การนำหลัก “ทศ๖” ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเองเป็นหลักธรรมที่ใช้พัฒนาตนเองโดยใช้หลัก “เมตตา” โดยแบ่งเป็นการบำรุงและอนุเคราะห์กันและกันระหว่างความรักระหว่างพ่อแม่และลูกสามีกับภรรยาและบุตรระหว่างเพื่อนกับเพื่อนครูบาอาจารย์กับลูกศิษย์ศาสนิกชนกับพระสงฆ์หรือสมณพราหมณ์บ่าวไพร่กับเจ้านายทุกคนควรระลึกเสมอว่าทุกคนที่เกิดมาในโลกต่างก็เป็นมนุษย์เหมือนกันเราควรวางท่าทีให้เหมาะกับบุคคลต่างๆเป็นการให้ความรักและวางตนอย่างมีศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงามต่อทิศทั้ง๖

๓. การใช้หลัก “เมตตา” ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเองพัฒนาจาก “เมตตาเป็นเมตตาอัปมัญญา” ได้โดยใช้พรหมวิหาร๔พัฒนาเพราะเป็นหลักธรรมที่เป็นความรักที่แท้จริงเป็นความรักอันยิ่งใหญ่แผ่ไปไม่มีประมาณไม่มีขอบเขตไม่จำกัดไม่เลือกเพศวัยเชื้อชาติโดยสม่ำเสมอเป็นความปรารถนาดีอยากให้ผู้อื่นมีความสุขแก่สรรพสัตว์

๒.๗ การเลือกคู่ของมนุษย์ตามนัยของพระพุทธศาสนา

การเลือกคู่ของมนุษย์ตามนัยของพระพุทธศาสนานั้นเป็นการเลือกด้วยเหตุผลหลัก๒ประการคือ

๑) เลือกคู่ตามสัญญาตณฺเฑนเดิมของความเป็นสัตว์ในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่าความต้องการนั้นก็คือกิเลสคือความต้องการอันเป็นพื้นฐานคือความต้องการทางเพศซึ่งโดยมากจะเรียกกันว่า

^{๒๒} ฐิตมา ชันติธรรมกุล, “การศึกษาความรักในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๙.

เป็นตัณหาคือความอยากหรือความต้องการซึ่งพระพุทธศาสนาเห็นว่าตัณหาหรือความต้องการของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ทุกคนและถือว่าตัณหาหรือกิเลสนั้นเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิมของมนุษย์หรือสัตว์

๒)เกิดจากความไม่รู้หรืออวิชชาว่าความต้องการทางเพศคืออะไรเมื่อไม่รู้ก็จึงได้มีการเสพกามหรือมีกิจกรรมทางเพศกันขึ้นโดยพื้นฐานของความไม่รู้นั้นดังปรากฏในข้อความว่า “เพราะกิเลสของมนุษย์ที่เพิ่มมากขึ้นทำให้อาหารที่มนุษย์บริโภคเข้าไปนั้นไม่สามารถดูดซึมได้ดังเดิมเกิดมีกากอาหารขึ้นภายในของส่วนเกินของร่างกายร่างกายมนุษย์จึงปรากฏช่องทางขับถ่ายเกิดขึ้นคือทวารหนักและทวารเบาแต่เนื่องจากกรรมที่เคยประพฤติดิถีกลาเมของชาติในอดีตส่งผลทำให้มนุษย์มีอวัยวะเพศต่างกันบางคนเพศหญิงปรากฏบางคนเพศชายปรากฏเมื่ออวัยวะเพศปรากฏทำให้มนุษย์เพ่งเล็งกันและกันมีความปรารถนาในกามมีความสนใจในเพศตรงข้ามจึงต่างเข้าหากันและได้เสพเมถุนธรรมกัน”^{๒๓}

โดยในระยะแรกไม่ใช่เฉพาะคนที่เป็นผู้เสพอสังขาร(กาม)เท่านั้นแต่สังคมทั้งมวลในยุคแรกๆก็ไม่ว่าการเสพกามหรือการมีเพศสัมพันธ์กันนั้นเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่แต่ก็ได้สรุปกันเป็นเบื้องต้นว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดีซึ่งเราจะพบว่าการศึกษาครั้งแรกของโลกได้รู้จักการเสพกามหรือมีเพศสัมพันธ์กันในทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นการเสพกามที่เป็นไปด้วยอำนาจของกิเลสเป็นหลักไม่ได้มีการวางแผนว่าการเสพกามนั้นจะมีคุณหรือโทษอย่างไรแต่ถึงอย่างนั้นก็ปรากฏว่าแม้คนในชุมชนยุคแรกๆจะปฏิเสธการเสพกามของมนุษย์ยุคแรกแต่ในระยะต่อมามนุษย์ต่างก็ยอมรับว่าการเสพกามเป็นสิ่งที่จำเป็นเพราะปรากฏว่าการเสพกามครั้งแรกของมนุษย์นั้นก็ถือเป็นบรรทัดฐานของการสร้างมนุษย์ครอบครัวและสังคมขึ้นมาจนกลายมาเป็นชุมชนขนาดใหญ่และมีการกำหนดกฎเกณฑ์คือระเบียบทางสังคมขึ้นมาจนกลายมาเป็นสังคมที่สมบูรณ์ในระยะต่อมา

จากการกล่าวมาทั้งหมดในประเด็นเกี่ยวกับพัฒนาการของการเลือกคู่ในมิติของวิวัฒนาการของโลกตามนัยของพระพุทธศาสนานั้นจะพบว่าการศึกษาของมนุษย์ในสังคมยุคแรกเป็นการเลือกคู่ที่เป็นไปตามอำนาจของความต้องการคือกิเลสของมนุษย์โดยไม่มีเหตุผลทางจริยธรรมหรือต้องการมุ่งหวังเพื่อจะสร้างครอบครัวแต่อย่างใดหากเมื่อมีการพัฒนาการทางด้านจริยธรรมในระยะหลังเท่านั้นการแต่งงานหรือการเลือกคู่จึงเป็นไปภายใต้กรอบแห่งจริยธรรมของศาสนาและสังคม

๒.๘ หลักการเลือกคู่สมรสในทัศนะของพุทธศาสนา

หลักการเลือกคู่สมรสในทัศนะของพุทธศาสนาเป็นหลักการที่ไม่ประสงค์เพียงให้คู่สมรสอยู่ด้วยกันด้วยความสุขเพียงเพราะการปรับตัวเข้าหากันได้เท่านั้นแต่พุทธศาสนาประสงค์ให้คู่สมรสได้รับประโยชน์จากหลักการดังกล่าวมาอีกด้วยซึ่งได้แก่การพัฒนาชีวิตของคู่สมรสให้เข้าถึงคุณค่าแท้คือการจัดสรรชีวิตเพื่อให้เข้าถึงความสุขอันแท้จริงตามหลักพุทธศาสนาหลักสมชีวิธรรมหรือหลักการเลือกคู่สมรสในพุทธศาสนาจึงจัดได้ว่ามีความจำเป็นต่อชีวิตคู่สมรสเป็นอย่างยิ่งเพราะคู่สมรสจำเป็นต้องใช้ชีวิต

^{๒๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๖/๙๖.

อยู่ร่วมกันมากกว่าใครอื่นในสังคมที่จะทำให้คู่สมรสมีชีวิตที่ราบรื่นจำเป็นจะต้องยึดหลักการที่เสมอเหมือนกันเพื่อความมั่นคงของชีวิตคู่สมรสและครอบครัวหลักการเลือกคู่สมรสในพุทธศาสนาเป็นหลักที่สัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นมิได้แยกแยะหลักการอย่างใดอย่างหนึ่งออกต่างหากแต่ทั้งหมดย่อมกลมกลืนและเกื้อกูลกันก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างถูกต้อง

๒.๙ องค์ประกอบของการเลือกคู่

สำหรับการเลือกคู่ทางพระพุทธศาสนานั้นเราจะพบว่า การเลือกคู่นั้นมีองค์ประกอบที่สำคัญที่มีส่วนในการตัดสินใจของผู้หญิงหรือผู้ชายในสังคมนั้นจากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่า องค์ประกอบของการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๔ ประการคือ

๑) ผู้ชาย-ผู้หญิงสำหรับองค์ประกอบประการแรกของการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนานั้นก็คือตัวของผู้ชายหรือผู้หญิงที่อยู่ในวัยเจริญพันธุ์ขึ้นไปที่สามารถมีความคิดหรืออำนาจในการตัดสินใจหรือแสวงหาคำตอบสำหรับตัวเองในเรื่องของการเลือกคู่ได้หรือเป็นชายเป็นหญิงที่บิดามารดาหรือผู้ปกครองพิจารณาเห็นแล้วว่าสามารถที่จะมีคู่ครองได้ตามหลักที่ ๖ ที่บิดามารดาสามารถที่จะตัดสินใจแทนชายหญิงที่เป็นบุตรภรรยาของตนในการมีคู่ได้^{๒๔} ดังนั้นผู้ชายผู้หญิงซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางของการเลือกคู่นั้นเป็นปัจจัยหรือองค์ประกอบแรกของการเลือกคู่เพราะถ้าไม่มีผู้หญิงผู้ชายที่จะมาเลือกคู่แล้วกิจกรรมการเลือกคู่ก็จะไม่เกิดขึ้น

๒) ผู้ปกครองนอกจากองค์ประกอบหลักคือผู้หญิงผู้ชายหรือชายหนุ่มหญิงสาวแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนาก็คือผู้ปกครองซึ่งผู้ปกครองนั้นมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการเลือกคู่ของชายหนุ่มหญิงสาวในทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งทั้งนี้เพราะในสตรีย ๑๐ จำพวกนั้น^{๒๕} ซึ่งถือเป็นสตรีที่ชายหนุ่มทั่วไปไม่สามารถที่จะละเมิดได้นั้นก็มีสาเหตุมาจากเงื่อนไขที่สำคัญก็คือการที่หญิงสาวผู้นั้นมีผู้ปกครองดูแลหรือมีกฎหมายหรืออำนาจรัฐปกครองคุ้มครองอยู่ดังนั้นผู้ปกครองจึงถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการเลือกคู่

๓) สังคมสิ่งแวดล้อมค่านิยมสภาพเศรษฐกิจและพ่อสื่อในการเลือกคู่ของมนุษย์โดยเฉพาะชายหนุ่มหญิงสาวในสมัยพุทธกาลนั้นสิ่งที่มีอิทธิพลที่จัดเป็นองค์ประกอบของการเลือกคู่นั้นก็คือสิ่งแวดล้อมในส่วนของค่านิยมหมายถึงสิ่งที่สังคมหรือบุคคลยึดถือเป็นเครื่องตัดสินใจและกำหนดการตัดสินใจของตนเอง^{๒๖} เช่นในสมัยพุทธกาลค่านิยมของบุรุษที่เกี่ยวข้องกับสตรีว่าการที่จะแต่งงานหรือเลือกคู่ทั้งที่สตรีที่จะมาเป็นคู่ของตนนั้นจะต้องมีลักษณะสำคัญก็คือ (๑) มีรูป ร่าที่สวยงาม (๒) ร่ารวยด้วยโภคะ (๓) มีชาติตระกูลหรือมีญาติที่มั่นคง (๔) มีบุตรได้ (๕) มีศีลธรรม^{๒๗} เพราะเหตุปัจจัยเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความมั่นคงของครอบครัวดังนั้นค่านิยมในสังคมจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งนอกจากนั้นก็มีสภาพเศรษฐกิจของสังคมในบางคราวเมื่อถึงคราวข้าวยากหามาแพงการ

^{๒๔} ติ.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๓.

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๑/๓๐๓/๓๔๕.

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๒๔๒.

^{๒๗} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๔๘๔/๒๘๑.

มีคู่มือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้ชีวิตตนเองและครอบครัวดีขึ้นหรือไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่จัดเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมก็คือกลุ่มเพื่อนๆของชายหนุ่มหญิงสาวหรือแม้แต่ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นพ่อสื่อคือตัวกลางในการสร้างความสัมพันธ์ในเกิดขึ้นระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาวนั้นพ่อสื่อถือว่ามีส่วนสำคัญในการตัดสินใจในการจะสร้างสัมพันธ์ภาพนั้นหรือไม่ดังนั้นพ่อสื่อจึงถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเลือกคู่ของคนในสังคมสมัยพุทธกาล

๔) กรรม : มูลเหตุของการเลือกคู่ในการตัดสินใจเลือกคู่ของคนในสังคมนั้นสิ่งหนึ่งที่ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในทางพระพุทธศาสนาที่จะละเลยไม่กล่าวถึงเลยไม่ได้ก็คือเรื่องกรรมซึ่งคำว่ากรรมนั้นหมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาจะแสดงออกทางกายก็ตามวาจาก็ตามหรือใจคิดก็ตามจัดเป็นกรรมทั้งนั้นดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิภิกขเวกมมวาทามิ”^{๒๘} แปลความว่าภิกษุทั้งหลายเจตนาอันเองเราเรียกว่ากรรมบุคคลลงใจแล้วจึงกระทำด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจ^{๒๙} และกรรมนั้นก็ไม่ได้หมายถึงเฉพาะกรรมชั่วที่บุคคลทำไว้ในอดีตตามที่คนทั่วไปเข้าใจเท่านั้นแต่หมายถึงกรรมทั้งดีและชั่วที่บุคคลได้ทำไว้ในอดีตปัจจุบันและที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วยคือถ้าพูดถึงการกระทำเมื่อไรก็เมื่อนั้นแหละจะเป็นอดีตปัจจุบันหรืออนาคตก็ตามการกระทำนั้นๆเป็นกรรมทั้งสิ้น^{๓๐}

สำหรับกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเลือกคู่นั้นหมายถึงกรรมที่มีส่วนในการเข้ามามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกคู่ของมนุษย์ในสังคมกล่าวคือพระพุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์หรือสัตว์ในโลกนี้มีกรรมเป็นของๆตนและจะต้องเป็นไปตามกรรมการเลือกคู่หรือการแต่งงานนั้นพระพุทธศาสนาเห็นว่ามีส่วนเหตุหรือมูลเหตุที่สำคัญอยู่๒ประการคือพระพุทธศาสนาได้อธิบายไว้เป็น๒ประเด็นคือ(ก)บุพพกรรม(รักในอดีตชาติ) (ข)กรรมใหม่(ความใกล้ชิด) ดังปรากฏในสาเกตชาดกว่า

“ความรักเกิดด้วยสาเหตุ๒ประการคือ

(๑) ด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน (๒) ด้วยการเกื้อกูลกันและกันในปัจจุบันเหมือนดอกอุบลเกิดขึ้นในน้ำจะต้องอาศัยเหตุ๒ประการคือน้ำและเปลือกตมนั้น”^{๓๑}

โดยคำว่าบุพพกรรม(รักในอดีตชาติ)นั้นตรงกับคำว่าบุพเพสันนิวาสหมายถึงการเคยอยู่ร่วมกันในกาลก่อนเช่นเคยเป็นพ่อเป็นแม่เป็นลูกเป็นพี่เป็นน้องเป็นผัวเป็นเมียกันมาก่อนในภพอดีตโดยบุพกรรมนั้นมีส่วนในการเลือกคู่ก็คือคนที่เคยทำกรรมด้วยกันมาแต่ชาติก่อนปัจจุบันก็จะได้มาพบกันอีกเคยเป็นสามีภรรยากันก็จะได้มาเป็นสามีภรรยากันอีกปัจจัยหรือองค์ประกอบนี้มีส่วนสำคัญในการตัดสินใจเลือกคู่ของชายหนุ่มหญิงสาวได้ส่วนคำว่ากรรมใหม่หรือการเกื้อหนุนที่ชายหนุ่มหญิงสาวได้ร่วมกันสร้างกันขึ้นในสมัยปัจจุบันหรือที่เราเรียกกันว่าความใกล้ชิดสนิทสนมนั้นก็สามรถมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการเลือกคู่ของชายหนุ่มหญิงสาวในสมัยปัจจุบันหรือชาติปัจจุบันได้โดยกรรมทั้ง๒ประการนี้ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเลือกคู่ของชายหนุ่มหญิงสาวเป็นอย่างยิ่ง

^{๒๘} ๐.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๓๙๕.

^{๒๙} ๐.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า๔๖.

^{๓๑} ข.ชา.อ. (ไทย) ๒๗/๑๗๔/๑๑๑.

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าองค์ประกอบที่สำคัญของการเลือกคุณั้นเราสามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๒ ประการก็คือ (๑) องค์ประกอบทางด้านร่างกาย (๒) องค์ประกอบทางด้านสังคมและ (๓) องค์ประกอบทางด้านจิตใจ

๓. บทสรุป

แนวคิดพื้นฐานของความรัก จัดว่าเป็นนามธรรมจับต้องไม่ได้ แต่มนุษย์สามารถรับรู้ถึงความรักได้ด้วยโดยออกมาในรูปของความคิด ความพอใจ ความซาบซึ้งใจ ฯลฯ

ความหมายของความรักได้จากคำเหล่านี้ คือ ๑.เสนหา (สินะ) เป็นความรักที่เกิดจากตัณหา เป็นการสนองความต้องการของตนเอง และแยกได้เป็นทวิภูติเสนหา คือความรักที่เกิดจากการเห็นผิด ๒.เปมะหมายถึง เป็นความรักแบบอกุศลที่เป็นความรักที่เป็นกลางๆ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เคหะสิตเปมะ” เป็นความรักที่เป็นความพอใจเกี่ยวเนื่องกัน เช่น พี่รักน้อง ๓.เมตตา เป็นความปรารถนาดีอนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ความไม่ปองร้ายกันและกัน ๔. เมตตาอัปปมัญญา เป็นความรักที่ไม่มีขอบเขต และไม่มีประมาณ ไม่จำกัด มีจิตแผ่ไปทั้งมนุษย์และสัตว์ ความสำคัญของความรักมีทั้งในแง่ความกตัญญูทเวทิตา ความเป็นกัลยาณมิตร การรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความรักในทางพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ระดับ คือ (๑) ความรักตนเอง เป็นความรักแบบสินะที่เจือด้วยตัณหา อันประกอบไปด้วยคุณ คือเป็นความสุขขั้นต่ำของมนุษย์ (อัสสาทะ) เป็นความสุขสบายทางร่างกาย (สุขเวทนา) เป็นความสุขใจ ชื่นฉ่ำใจ สบายใจ (โสมนัสเวทนา) ส่วนโทษคือเป็นความสุขที่เจือด้วยความทุกข์ และก่อให้เกิดอคติได้ (๒) ความรักผู้อื่นจัดเป็นความรักแบบเปมะ เกิดจากเหตุปัจจัย ๒ ประการ คือ ด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อนและด้วยการเกื้อกูลกันในชาติปัจจุบัน สามารถแบ่งได้เป็น ๓ อย่างคือ ๑. ความรักระหว่างพ่อแม่และลูก ๒. ความรักระหว่างสามีภรรยา ๓. ความรักระหว่างเพื่อน และ (๓) ความรักแบบเมตตาเป็นความรักที่อยากให้ผู้อื่นมีความสุข และสามารถพัฒนาความรักแบบเมตตาให้เป็นเป็นความรักแบบเมตตาอัปปมัญญา คือความรักที่แผ่ไปสู่มนุษย์และสัตว์ทั้งหมายด้วยความสม่ำเสมอโดยไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต

สำหรับหลักธรรมที่เกี่ยวกับความรักในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีอยู่ ๓ ระดับ คือ (๑) หลักธรรมที่ใช้กับความรักตนเอง เป็นหลักธรรมที่ใช้กับบุคคลและเหมาะกับการงานต่างๆ ไปเพื่อเป็นประโยชน์แก่บุคคลนั้นๆ พร้อมทั้งยังความเจริญมาให้ในปัจจุบัน ได้แก่ ศีล ๕ เบญจธรรม (๒) หลักธรรมที่ใช้กับความรักผู้อื่น เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่าง ๆ เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดา สามีกับภรรยาหรือคู่รัก เพื่อนกับเพื่อน ครูอาจารย์กับศิษย์ ได้แก่ สมมติ ๖ (๓) หลักธรรมที่ใช้กับความรักแบบเมตตา สามารถพัฒนาเมตตาให้เป็นเมตตาอัปปมัญญา เป็นหลักธรรมที่เป็นอัปปมัญญา ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐและปฏิบัติต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยชอบไม่มีขอบเขต ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

บรรณานุกรม

๑. คัมภีร์พระไตรปิฎกและหนังสือทั่วไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร: เอสอาร์พรีนตติ้ง แมสโปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑.

พระพิพิธธรรมสุนทร (ญาณสุนทร). ความรักในพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: กรองสถานการณณ์, ๒๕๔๖.

พระมหาสมจินต์วันจันทร์. ฉันเข้าใจสรรพสิ่งเพราะฉันรัก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กัลปพฤกษ์, ๒๕๔๘

พระสัทธัมมโชติกะธัมมาจริยะ. ปรมัตถโชติกะปริเฉทที่ ๔ เล่ม ๑ สมถกรรมฐานที่ปณิ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, ๒๕๔๗

พันเอกปิ่นมุกข์กันต์. ความรัก. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๒๓.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ว. วชิรเมธี. มหัศจรรย์แห่งรัก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แม่น้ำเทพาจำกัด.

สุเชาว์พลอยชุม (ผู้รวบรวม). ธรรมานุกรม : ประมวลจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราชกรมหลวงวชิรญาณวงศ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

โสวิทย์ บำรุงภักดิ์. “สินไซ : ไขความเชื่อเรื่องบุพเพสันนิวาส”. บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาเขตขอนแก่น. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม- สิงหาคม ๒๕๕๕).

หนังสือภาษาอังกฤษ/English texts

The Most Ven. Prof. Dr. Pradarmakosajarn (PrayoonDhammacitto), Dhamma and Environmental Preservation. The International Council of the United Nations Day of Vesak. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2009.

๒. วิทยานิพนธ์

ณัฐมา ชันติธรรมกุล. “การศึกษาความรักในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.